

ДУХОВНО-ПРАКТИЧНІ КООРДИНАТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

(Рецензія на працю «Україна: духовно-практичні виміри євроінтеграції»
/ Крисаченко В. С., Богданович Г. О., Бузаров А. І., Додонов Р. О.,
Сорочук Л. В. Київ, 2025. 216 с.)

Колективна монографія «Україна: духовно-практичні виміри євроінтеграції» стала підсумком дворічної науково-дослідної роботи «Формування нової української політичної нації: екзистенційні виклики війни, глобальна проукраїнська консолідація, інтенсифікація євроінтеграційних процесів» (№ держреєстрації 0123U100535; керівник – професор В. Крисаченко). Автори розглянули цілий комплекс питань, надзвичайно актуальних в умовах повномасштабної російсько-української війни. Адже вторгнення 2022 року стало поворотним моментом в історії сучасної України,

запустивши процес масштабних внутрішніх трансформацій в українському соціумі – посилення української самоідентифікації, консолідації українського суспільства, відродження національної гідності. Тому нині глибинного і всебічного аналізу потребують стратегії гуманітарного розвитку України, реалізації євроінтеграційного вектора її розвитку.

Авторами монографії є відомі вчені, співробітники НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка: В. Крисаченко, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник відділу філософії та геополітики; Р. Додонов, директор Інституту, доктор філософських наук, професор; А. Бузаров, кандидат філософських наук, докторант Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України; Л. Сорочук, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник; Г. Богданович, провідний фахівець відділу культурології та культурної спадщини. У монографії за результатами НДР розглянуто цілий комплекс питань, зокрема цивілізаційний вибір України, шляхи та механізми імплементації вимог євроінтеграції в державне буття, здійснено аналіз феномену консолідації українського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни, охоплено напрями міжнародної солідарності з Україною в протидії російській агресії. На це спрямовано вступ, п'ять розділів і висновки праці.

Парадигмальними європейськими цінностями автори праці вважають українську цивілізаційну ідентичність (духовність), державний суверенітет та територіальну цілісність України, високий рівень людського розвитку, демократичність суспільства, повноцінні стандарти життя, гендерну рівність та ін. Концентрами євроінтеграції постають: подолання артефактів тоталітарного суспільства; український шлях у становленні системи цінностей; громадянське суспільство та державні інституції: синергія взаємодії гілок влади в євроінтеграційному процесі; формування колективної пам'яті та переосмислення минулого України в європейських контекстах. Особлива увага звернена на втілення євроцінностей в освітній процес, динаміку процесів демократизації і декомунізації, культурної та мовної політики, міжетнічних і міжконфесійних взаємин тощо.

У першому розділі «Українська колективна ідентичність» Г. Богданович окреслює це складне багатовимірне поняття, що охоплює усвідомлення належності до української нації та ототожнюється з її історією, культурою, мовою, історичною пам'яттю, символами, цінностями, державницькими та політико-економічними інтересами. Складниками колективної (соціальної) української ідентичності є етнічна, національна, громадянська, релігійна, регіональна, соціокультурна, мовна, територіальна, цивілізаційна, політична, історична та ін. (у розділі дається визначення кожної). Отже, громадяни України можуть мати кілька ідентичностей на основі етнічного походження, регіональних, соціокультурних, релігійних та інших чинників. Російсько-українська гібридна війна,

що почалася у 2014 році й переросла в повномасштабні воєнні дії на території всієї України, стала продовженням системної імперської стратегії на підкорення України та знищення її ідентичності. Авторка виокремлює важливі чинники і процеси, що впливають на трансформацію стану українського суспільства та функціонування політичної нації в період 2022–2024 рр., наголошуючи, що на державному рівні процес зміцнення національно-громадянської ідентичності супроводжується ухваленням низки важливих законодавчих актів. Це консолідована проукраїнська ідентичність (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX), масове відмежування та відторгнення від проросійської та пострадянської ідентичності (Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» від 27.07.2023 р. № 3005-IX), соціокультурна, мовна та українська ідентичність, мовна та релігійна ідентичність, інтенсифікація євроінтеграційних процесів.

Також розглядаються найбільш значущі виклики, що стоять перед українським суспільством на шляху формування та функціонування нової політичної нації у період війни. Це і зовнішні проблеми сьогодення: продовження повномасштабної війни, залежність від зовнішньої допомоги міжнародних партнерів, інформаційна війна, і внутрішні завдання: збереження високого рівня єдності суспільства, демографічні втрати, незмінність влади, соціально-економічні нерівності, соціальний тиск на вибір ідентичності. За даними соціологічного

опитування, в умовах війни і посягання на національну безпеку значних трансформацій зазнала колективна ідентичність громадян України, що призвело до зростання громадянської національної свідомості, формування проукраїнської політичної нації. Отже, обрання української ідентичності в умовах російсько-української війни є не лише актом самоідентифікації з українською нацією, а й свідомим вибором певного цивілізаційного світогляду.

У другому розділі «Культурні сенси та вияви національної ідентичності українців у контексті євроінтеграції» Л. Сорочук досліджує основні чинники згуртованості та єднання українства, зокрема значну роль організації і проведення державних свят України з використанням державної символіки в системі культурного буття українців у період великої війни, що сприяє підвищенню рівня патріотизму та консолідації українського суспільства. Наголошено, що солідарність українців виразно виявляється під час відзначення державних свят на загальнодержавному рівні – Дня Незалежності України, Дня Конституції України, Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, Дня захисників і захисниць України, – коли активно використовуються відповідні атрибути та державна символіка (прапор, гімн, герб). Зазначено також, що святкування провідних річних календарних свят – Різдва Христового, Великодня (Світлого Христового Воскресіння) та Дня Святої Трійці (П'ятидесятниці, або Зеленої неділі), які нині мають статус державних свят в Україні, – характеризується виразним національним колоритом і багатством народних традицій, у межах яких широко використовується

і державна, і народна символіка. Відзначаючи ці свята на загальнодержавному рівні та водночас органічно поєднуючи святкові практики з родинними традиціями, українські громадяни репрезентують культурне розмаїття, багатство народної спадщини й духовні цінності української нації. Окремо розглянуто історію державних символів України: Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України, низку державних (День Української Державності, День Незалежності України, День Конституції України, День пам'яті та примирення, День захисників і захисниць України) та релігійних свят (Різдво Христове, Воскресіння Христове, або Великдень, День Святої Трійці), які наповнені відповідними культурними компонентами і мають великий потенціал у процесах консолідації української нації, єднання суспільства навколо певної мети чи події. Звернено увагу на етнокультурну традицію, що акумулює життєві установки та ціннісні орієнтації (культурні коди), які набувають значення своєї «візитівки», що репрезентує культурну самобутність народу, є універсальним засобом вираження ментальності українців і одним із чинників формування національної самосвідомості, духовного, морально-естетичного розвитку людини. Наголошено на тому, що потужним чинником відродження і збереження національної ідентичності є українська мова; серед багатьох її функцій (комунікативна, естетична, культуротворча) виокремлено державотворчу роль.

У третьому розділі «Україна і світ: євроінтеграція» В. Крисаченко окреслив взаємопов'язані завдання, на які спрямована стратегія євроінтеграції: аналіз

соціальних передумов формування ключових гуманітарних викликів сучасності та розробку їхньої теоретичної типології; дослідження історичної неперервності України в європейському цивілізаційному просторі, її сучасної присутності та перспектив розвитку; вивчення соціальних трансформацій, зумовлених вимушеною внутрішньою і зовнішньою міграцією внаслідок російської агресії; оцінку світоглядних засад реалізації політики мультикультуралізму та поліконфесійності; аналіз потенціалу консолідації світового українства для утвердження європейського вибору України; дослідження закономірностей модернізації ціннісного простору українського суспільства в кореляції з європейськими цінностями; обґрунтування інноваційних стратегій гуманітарного розвитку й осмислення етнокультурних трансформацій в умовах війни; аналіз інформаційно-ідеологічних впливів на суспільну та індивідуальну свідомість; визначення концептуальних засад узгодження гуманітарного складника національної системи освіти з європейськими нормами і стандартами; підготовку законодавчих ініціатив у сфері євроінтеграції. Обґрунтовано практичні висновки щодо оптимізації євроінтеграційної стратегії України, використання концептуальної парадигми євроінтеграції у навчальних програмах середніх і вищих навчальних закладів, у наукових інституціях і державних установах. Акцентовано, що нині система освіти в Україні не відповідає і забезпеченню невід'ємних прав людини на належну освіту та формуванню демократичного, вільного суспільства, пропонується здійснювати освітній процес за трьома взаємопов'язаними потоками: людинознавство – суспільствознавство

– природознавство, на вирішальному засобі формування світоглядної культури людини, якою має бути українознавча освіта в школі, на її ціннісному і діяльному характері. Особлива увага звертається на державну мову в освітньому процесі, на її парадигмальну функцію формування громадянської ідентичності молоді; у зв'язку з цим розглянуто досвід країн з типологічно спорідненими проблемами. Розглянуто також політико-правові регулятиви задоволення освітніх потреб національних меншин, запропоновано в найкоротший час здійснити реформу мовної структури закладів освіти для представників національних меншин на політико-правовій базі концепції полікультурності. Йдеться і про формування консолідованого гуманітарного простору світового українства, оскільки повномасштабна агресія рашистів проти України спричинила нову хвилю його розпорошення/діаспоризації. Тому першочерговою залишається потреба широкої інформованості світового співтовариства про цілісний образ української національної культури через систему освіти усіх типів та через мас-медіа, що сприятиме консолідації нації та державотворчим процесам. Потужним чинником збереження національної ідентичності українців за кордоном є освіта українського зарубіжжя. Європейське зарубіжжя має стати для України вагомим фактором реалізації зовнішньої політики, забезпечення позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах розвитку, а консолідація світового українства істотно сприятиме пошуку ефективних засобів у боротьбі проти агресора.

У четвертому розділі «Міжнародна солідарність з Україною у боротьбі з російською агресією» (автори В. Крисаченко, Р. Додонов, А. Бузаров) проаналізовано офіційні законодавчі акти, у яких після 2014 р. була створена інституційна та правова база для поглибленої інтеграції України до Євросоюзу; зазначено, що концептуального оформлення потребує поняття стратегічного партнерства, оскільки і в Україні, і на Заході воно не мало чіткого інституційного або законодавчого визначення. Простежено, як після 24 лютого 2022 р. трансформується взаємодія України із євроатлантичною спільнотою. Визнано, що війна Росії проти України, а також протистояння РФ із Заходом загалом мають усі ознаки довгострокової міжнародної міграційної кризи, а масова міграція українських біженців – це частина плану Путіна щодо дестабілізації Європи. У зв'язку з цим актуальним стає вивчення проблем, пов'язаних з новими українськими громадами в країнах Європейського Союзу, з адаптацією та інтеграцією величезної кількості громадян України, які приїхали до ЄС і через війну можуть залишитися там на тривалий термін. Докладно вивчено та проаналізовано різні статистичні звіти та емпіричні дані авторитетних міжнародних організацій, які допомогли виділити деякі характерні риси образу переселенця з України. На відміну від наслідків першої агресії РФ проти України у 2014–2015 роках, коли переважна більшість вимушених переселенців з Донецької та Луганської областей України, а також Криму перемістилася на постійне проживання всередині України, друга стадія агресії Росії проти української держави у лютому 2022 р. спричинила вимушену міграцію українців за

межі України. Внаслідок цього країни ЄС зіткнулися з безпрецедентним міграційним викликом, який перевершив масштаби аналогічної кризи у 2015–2017 роках, спричиненої війною в Сирії. Міграційна криза, зумовлена масовим припливом вимушених переселенців з України, актуалізувала в інформаційному, експертному та політичному просторах Європейського Союзу дискусії щодо уніфікації та модернізації національних міграційних систем держав-членів. Водночас зростання кількості зафіксованих біженців і осіб, зареєстрованих для отримання тимчасового захисту, свідчить про потенційне подальше збільшення масштабів вимушеної міграції з України. У цих безпрецедентних умовах вирішальне значення має політична воля, яка формує основу для ухвалення стратегічних рішень і подальших дій.

Виокремлено кілька умовних груп переселенців залежно від своїх статусу і цілей перебування у конкретній країні, акцентується на труднощах, з якими стикаються українські біженці в процесі пошуку роботи. Завдяки даним, які регулярно обробляють громади, видно проблеми з адаптації та інтеграції переселенців з України, які існують досі. Крім того, важливим є також ретроспективний аналіз і порівняння умов та середовища різних європейських країн (не лише ЄС), куди приїхали переселенці та проходять початковий процес адаптації. Основні параметри образу вимушеного переселенця з України, сформовані в перші місяці війни на основі спостережень волонтерських і міжнародних організацій, загалом зберігають свою актуальність. До них, зокрема, належить домінування жінок з неповнолітніми дітьми серед переселенців, а

також високий рівень їхньої освітньої підготовки. Водночас поза належною увагою залишилися окремі важливі характеристики, що відображають специфіку різних етапів адаптації та інтеграції вимушених переселенців з України в країнах Європейського Союзу. Зокрема, недостатньо враховано роль і активність українських громад у країнах ЄС, які функціонують як первинні осередки соціальної адаптації та інтеграції значної частини переселенців.

Виявлено якісні характеристики (образ) переміщених осіб у місцях компактного проживання як нової групи, що взаємодіє з різними місцевими представниками влади та громадянським суспільством країн ЄС для налагодження комунікації з метою успішної інтеграції. Доведено, що війна РФ проти України мобілізувала на підтримку України величезну кількість українців, які мешкали за межами своєї країни. До них поступово приєднувалися деякі переселенці, які інтегрувалися до відповідних українських громад у різних країнах ЄС. Багато з цих громад створили свої громадські організації, фонди, спілки, асоціації для взаємодопомоги та підтримки України й українців.

П'ятий розділ «Військово-політична допомога Україні: формат «Рамштайн» (автор А. Бузаров) присвячено одній із ключових подій у рамках міжнародної взаємодії у сфері підтримки української держави – створенню у квітні 2022 р. Контактної групи з оборони України (Ukraine Defense Contact Group), відомої як формат «Рамштайн». Простежено суттєві внутрішні й зовнішні зміни, яких вона зазнала, трансформувавшись у міжнародну коаліцію з підтримки України, що впливає на світові процеси

і може стати в майбутньому складником нової архітектури міжнародної безпеки. Автор аналізує мотивацію та стратегію поведінки союзників України за форматом «Рамштайн» з урахуванням деяких теоретичних положень неолібералізму в міжнародних відносинах – теорії комплексної взаємозалежності. Багатогранні та множинні взаємовигідні аспекти співробітництва, зв'язків та контактів, що відбувалися між Україною та союзниками за форматом «Рамштайн» протягом останніх років, засвідчують, що цей формат створив міцну основу не лише для односторонньої міжнародної підтримки України у відображенні російської агресії, а й суттєво вплинув на зовнішньополітичні стратегії і поведінку українських союзників у міжнародній політиці. Здійснено хронологічну класифікацію конкретних засідань «Рамштайну» в контексті головних тем у рамках кожного засідання. Хоча понад 20 держав-членів і партнерів НАТО підписали з Україною двосторонні безпекові угоди, надавши Україні довгострокові зобов'язання у сфері безпеки, зазначається, що для України є актуальним пошук оптимального формату союзницьких відносин у межах існуючих військово-політичних альянсів або формування нових структур. Проведений у монографії багатofакторний аналіз такого явища у світовій політиці, як «Рамштайн», дає можливість побачити тенденції міжнародної допомоги Україні, інтереси США та їхніх союзників, а також виокремити деякі його характерні особливості як міжнародного майданчика з комплексної взаємодії.

Отже, кардинальні трансформації, які переживає сучасне українське суспільство в умовах повномасштабної

агресії РФ проти України та набуття нею статусу кандидата в ЄС, потребують належного глибинного і всебічного аналізу стратегій гуманітарного розвитку України, реалізації євроінтеграційного вектора її розвитку, що й прагнули здійснити автори монографії. Вони виокремлюють зовнішні й внутрішні проблеми, що стоять перед українським суспільством на сучасному етапі конструювання політичної нації в умовах повномасштабної війни, – тривалість військових дій та відсутність переваг на полі бою, залежність від зовнішньої військово-економічної допомоги, суттєві економічні та демографічні втрати України, загострення суперечностей та поступове зниження рівня згуртованості суспільства. Пропонуються також практичні висновки щодо оптимізації євроінтеграційної стратегії України: створення системи стандартної освіти в Україні; модернізація світоглядної культури українців; наповнення навчального предметного матеріалу середніх та вищих закладів освіти інтегративними системними знаннями про євроінтеграційну стратегію України; формування емпіричної бази для наукового розв’язання проблем

геополітики та глобалістики у сфері українознавства, соціальної філософії та філософії історії; утвердження європейської парадигми захисту прав і свобод громадян та рівності всіх суб’єктів права перед законом та ін.

Комплексний підхід до аналізу євроінтеграційного розвитку України, запропонований ученими-українознавцями, безпосередньо охоплює екзистенційні, спільнотні, політичні та культурні виміри життя соціуму. Це вагоме дослідження проведено з урахуванням сучасних геополітичних та євроінтеграційних процесів, що мають потужний вплив на суспільно-політичний устрій, цивілізаційну орієнтацію, інформаційний простір, тому стане в пригоді студентам, науковцям, освітянам, політикам, усім, кому небайдужа доля України.

Галина АЛЕКСАНДРОВА

orcid.org/0000-0002-5136-5160

доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського